

بررسی تحلیلی سند راهبردی توسعه گردشگری: تطبیق با اسناد بالادستی و دیدگاه‌های خبرگان

شهاب طلایی شکری^۱، سعید شفیعا^۲

DOI:10.22034/jtd.2022.302645.2437

چکیده

اسناد بالادستی به‌مثابه راهنما و جهت‌دهنده اقدامات آتی سیاست‌گذارانه مورد استفاده و توجه هستند. سند راهبردی توسعه گردشگری ایران، که در شهریور ۱۳۹۹ همسو با قانون برنامه ششم توسعه کشور تدوین شد، از مهم‌ترین اقدامات انجام‌شده برای توسعه صنعت گردشگری کشور محسوب می‌شود. این مطالعه، که با روش کیفی و از نوع کاربردی است، با استفاده از نمونه‌گیری گلوله‌برفی و دستیابی به اشباع نظری، درصدد پاسخ به این سؤال است که این سند چه میزان با اسناد بالادستی تطابق دارد و، از نظر محتوایی، چه کیفیتی دارد. مطالعه نشان داد که به بیش از چهل درصد اهداف تعریف‌شده در اسناد بالادستی در این سند نیز توجه شده است. اما این سند نتوانسته نقش انسجام‌دهنده و همگراکننده‌ای ایفا کند. بنابراین، نامشخص بودن محورها و اولویت‌های توسعه گردشگری، چیدمان ناصحیح ذی‌نفعان و بی‌هدفی در قبال گردشگری داخلی و خروجی به قوت خود باقی است. اهداف و آرمان‌های تعریف‌شده سند نشان می‌دهد که با این‌که گزاره‌های همواره صحیح و مطلوب صنعت گردشگری در این سند وجود دارند، به‌بسترها و نیازهای گردشگری ایران توجه نشده است. هرچند سند حاضر، با تأکید بر بخش خصوصی، توجه به ارزش‌ها و فرهنگ جامعه و توجه به جوانان و زنان، گام‌های مثبتی به‌سوی عدالت‌محوری برداشته است، کلیت قابل‌اتکا و منسجمی برای واقعیت گردشگری ایران مهیا نکرده است. «گردشگری مطلوب جمهوری اسلامی ایران» مفهومی است که تا به حال مورد توجه نبوده است و برای همگرایی برنامه‌های آتی گردشگری با اسناد بالادستی و رفع مشکلات سند حاضر به‌منزله‌سندی بالادستی نیاز به مفهوم‌سازی دارد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۱۸

واژه‌های کلیدی:

سند راهبردی توسعه گردشگری، اسناد بالادستی، گردشگری جمهوری اسلامی ایران، تحلیل محتوا

مقدمه

این حوزه قرار گرفته است (Imani Khoshkoo et al., 2015). به این دلیل که ایجاد تجربه نهایی موردانتظار از گردشگری وابسته به فعالیتی مستقل و جداگانه نیست و بسیاری از بخش‌ها و سازمان‌ها، از سطوح ملی تا محلی، برای تحقق آن نقش‌آفرینی می‌کنند، مدیریت و برنامه‌ریزی آن کاری دشوار و پیچیده است. بنابراین، گردشگری شامل مجموعه فعالیت‌های به‌هم‌پیوسته‌ای است که برای اثربخشی نیازمند جاری بودن نگاه نظام‌مند در سطوح گوناگون است؛ چراکه مجموعه گسترده‌ای از فعالیت‌ها و کنش‌ها خدمت نهایی

گردشگری، در دهه‌های اخیر، به‌منزله صنعتی جدید و بااهمیت مورد توجه کشورها قرار گرفته است و بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته با تکیه بر این صنعت در تلاش هستند تا، در کنار کسب درآمد، به تعاملات فرهنگی و دیپلماسی عمومی دست یابند. بنابراین، گردشگری به‌مثابه کسب‌وکاری اقتصادی دیگر تنها نگاهی نیست که مدنظر بهره‌برداران از گردشگری است و توجه به تأثیرات روانی، فرهنگی و اجتماعی در دو جامعه میزبان و میهمان مورد توجه مدیران و برنامه‌ریزان

۱. عضو هیئت علمی دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

۲. سرپرست گروه ورزش، میراث فرهنگی و گردشگری، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول). Saeed.shafia@gmail.com

گردشگری را ایجاد می‌کند و، با کنار هم قرار گرفتن نظام‌مند این اجزا، امکان دستیابی به کیفیت خدمات گردشگری را ممکن خواهند ساخت (Lajevardi et al., 2018). برای مثال، شیوع کرونا، که به تمام ابعاد زندگی انسانی ضرباتی جدی وارد کرده است، موجب شد کاهش حدوداً ۲/۸۶ تریلیون دلاری در گردشگری داخلی و فراغت و از دست رفتن حدود ۵۰ درصدی درآمدها رخ دهد. موضوعی که فعالیت و استقرار مجدد گردشگری در جهان را وابسته به تعامل و برنامه‌ریزی مشترک هر چه بیشتر بخش گردشگری با مشارکت و کنشگری تخصص‌های پزشکی و بهداشتی کرد (Abbas et al., 2021). اساساً برنامه‌ریزی موجب جهت‌دهی به اقدامات در دست انجام و در ریل قرار دادن فعل و انفعالات در مسیرهای پیش‌بینی‌پذیر است. از سویی، می‌تواند، به‌منزله معیار و سنگ محک مناسب، امکان سنجش کفایت اقدامات را فراهم سازد. گردشگری ایران، درحالی‌که در بسترهای فرهنگی، معنایی، معنوی و هویت‌داری مستقر شده است، تا به حال آن‌گونه که لازم بوده، با استفاده از برنامه‌های جامع و هدفمند، هدایت نشده است. هرچند برنامه‌دار بودن الزاماً دلیلی بر موفقیت نیست، کیفیت برنامه و تناسب آن با خواسته‌ها و استعدادهای زمینه‌ای لازم و مهم است.

از برنامه‌ریزی راهبردی برای نظام‌مند کردن اقدامات آتی و شفاف‌تر کردن این‌که چه کارهایی، به چه صورتی، در افق زمانی بلندمدت انجام شود استفاده می‌شود. بنابراین، برنامه راهبردی توسعه گردشگری بایستی چپستی و چگونگی مسیر توسعه گردشگری ایران را نشان دهد و موجب تمرکز منابع و عملیات شود. این برنامه‌ها معمولاً دارای عناصر کلیدی چشم‌انداز، مأموریت، ارزش‌ها، اهداف کلان، ذی‌نفعان (دستگاه‌های همکار)، راهبردها و اقدامات اساسی هستند. وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در شهریورماه ۱۳۹۹ سند راهبردی توسعه گردشگری ایران را به‌منظور تحقق رسالت‌های مربوط به گردشگری، متناسب با چشم‌انداز ۱۴۰۴ و بند «الف» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم، تدوین کرد. این سند را می‌توان از مهم‌ترین تلاش‌های راهبردی پس از انقلاب اسلامی در حوزه گردشگری دانست که پس از تشکیل وزارت‌خانه جدیدالتأسیس انجام شده است و عملاً یکی از اسناد بالادستی برای اقدامات برنامه‌ای و توسعه‌ای کشور در حوزه گردشگری خواهد بود. لذا، لازم است به میزان اهمیت آن از نظر جهت‌دهی و اثرگذاری در سایر اسناد

و اقدامات گردشگری ایران توجه شود. در این مقاله، تلاش شده است که، از سه طریق، سازوکار علمی برای نقد سند راهبردی توسعه گردشگری ایران بررسی شود. به این دلیل که هر کدام از اجزای یک سند راهبردی دارای استانداردها و اجزای قابل بررسی است، متن سند با این استانداردها بررسی و محتوای آن تحلیل می‌شود. از سوی دیگر، با توجه به این‌که این سند همسوی با اسناد بالادستی تبیین و تعریف شده است، پس از گردآوری و دسته‌بندی اسناد مرتبط بالادستی، میزان ارتباط و همسویی سند راهبردی توسعه گردشگری با این اسناد بررسی محتوایی شد. بنابراین، در دو سطح ابتدایی، قضاوتی جزءنگر و مبتنی بر کفایت محتوای سند و میزان تطابق سند با اسناد بالادستی گردآوری شد. در ادامه، برای ارائه برداشتی کل‌نگرانه و جامع از سند راهبردی، از مصاحبه با خبرگان استفاده شد.

مبانی نظری گردشگری در ایران

گردشگری ریشه در تاریخ بشر و تمایلات انسان به معنویت و آموزش دارد. بسیاری ریشه اولین تجربیات گردشگری را به سفرهایی نسبت داده‌اند که به قصد زیارت و عبادت از اماکن مذهبی انجام می‌شدند. اما، در دهه‌های اخیر که زندگی بشر به چهارچوب‌های خشک و محکم ساعات کاری و تعهد شغلی محدود شده است، گردشگری ابزاری برای فرار از روزمرگی شده است (Imani Khoshkoo et al., 2015)؛ موضوعی که موجب تقلیل ماهیت ارزش‌آفرین و معرفت‌افزای مستتر در گردشگری شده است و نظامی از معرفت را به نظامی برای ساده‌ترین و سطحی‌ترین نیازهای انسانی تبدیل کرده است (Mansouri & Shafia, 2018). به‌هرحال، آن چیزی که، در سال‌های اخیر، واژه گردشگری یا توریسم در جامعه جهانی معرفی شده است مبنای اقتصادی و توسعه‌ای دارد و به فرهنگ به‌مثابه مهم‌ترین بستر آن کمتر توجه شده است. درحالی‌که گردشگری ماهیتاً مقوله‌ای فرهنگی است و تأثیرات اصلی آن را بایستی در لایه‌های فرهنگی جست‌وجو کرد، تعاریف گردشگری عموماً در قالب مشخص‌سازی قیده‌های زمانی، مکانی و درآمدی محصور شده و کمتر بر نگاه تجربه‌محور و ارزش‌آفرین آن تأکید شده است. این‌که گردشگری به خارج شدن از محل زندگی و اقامت بیش از یک شب و کمتر از یک سال

کنار ارزش‌های اقتصادی و درآمدی به بافت اجتماعی^۱، ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی نهفته در گردشگری، تقویت زیرساخت‌ها و مقررات‌زدایی به‌منظور تسهیل کسب‌وکارهای جامعه‌محور توجه شود (Lajevardi et al., 2019)؛ چراکه اشکال گوناگون گردشگری در کنار خصوصیات متفاوت جوامع محلی در کارایی اقدامات توسعه بسیار تأثیرگذار هستند و عملاً مقوله توسعه کسب‌وکارهای گردشگری به‌منزله موضوعی کلینیکی و نمونه‌محور مطرح است (Thommandre et al., 2021). با مروری بر اسناد برنامه‌ای چهار دهه اخیر، مشخص می‌شود به گردشگری تا به حال کامل و جامع توجه نشده است. بررسی این اسناد نشان می‌دهد که قانون‌گذار جهت‌گیری‌های مختلف معنوی، مذهبی و طبیعی برای گردشگری ایران در نظر گرفته است، اما مجموعه این اقدامات به همگرایی و تمرکز بر گونه یا الگویی خاص از توسعه گردشگری منجر نشده است که به نظر می‌رسد برای توسعه گردشگری در گام دوم انقلاب اسلامی نیاز به بازنگری اساسی در الگوها و نگرش‌های حاکم بر برنامه‌ریزی توسعه و تطبیق آن با مؤلفه‌های فرهنگی و معیارهای ارزشی حاکم بر جامعه دارد (Talaee Shokri et al., 2019).

اسناد بالادستی گردشگری

حکومت‌ها، برای هدایت برنامه‌ها و اقدامات آتی، اقدام به تدوین چهارچوب می‌کنند که از آن با عنوان سیاست‌گذاری یاد شده است. تدوین اسناد و برنامه‌های فرادستی یکی از روش‌های سیاست‌گذاری عمومی است که موجب می‌شود دورنماها، اهداف و بازه‌های زمانی برای حصول به آن‌ها مورد توجه قرار گیرند. تدوین اسناد بالادستی می‌تواند، در حالت ایدئال و در شرایطی که وحدت نگاه سیاست‌گذاران در طول زمان حفظ شود، موجب همگرایی و هم‌افزایی برنامه‌های ملی، منطقه‌ای و محلی شود؛ البته، این موضوع بسیار مهم متأسفانه به‌واسطه تغییرات متعدد در بدنه سیاست‌گذاری کشور در دهه‌های اخیر کمتر قابل‌دستیابی بوده است (Boroujerdi, 2015). اما

۱. آنچه در واقعیت گردشگری ایران جاری است غالباً بودن گردشگری با نوع اقامت در خانه اقوام و دوستان است (سهام ۷۴ درصدی) که وابسته بودن گردشگری داخلی ایران به صلّه رحم و تعاملات خانوادگی را نشان می‌دهد. برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری ایران بایستی مبتنی بر این واقعیت باشد و هدف‌گذاری‌ها براساس آنچه به‌مناظره ارزش موردنظر جامعه است رخ دهد. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به «بررسی وضعیت گردشگری داخلی به منظور دستیابی به چالش‌های سیاستی این حوزه» از مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی با شماره مسلسل ۱۷۸۵۰.

در محلی جدید خارج از محل سکونت فرد اشاره دارد و نهایتاً با بازگشت به محل زندگی به پایان می‌رسد سطحی‌ترین نگاه به گردشگری است. نگاهی که صرفاً به تحلیل‌گران داده‌های آماری و اقتصادی کمک می‌کند تا پدیده‌ای را رصد کنند و با توجه به تأثیرات اقتصادی آن برنامه‌ریزی کنند. آنچه لازم است به تعریف گردشگری اضافه شود فرصت دستیابی به تعالی، رسیدن به معنی و ایجاد درک متقابل است که از طریق این فعالیت فیزیکی در اختیار گردشگران قرار می‌گیرد. گردشگری هرچند فعالیت فیزیکی و مبتنی بر جابه‌جایی در جغرافیا است، سرمنشأ و بهانه‌ای برای ایجاد فهم و درک در انسان است (Shafia & Sabaghpour Azarian, 2019). قرآن کریم در آیات بسیاری سیر کردن در زمین را روش خوبی برای عبرت گرفتن (از سرنوشت پیشینیان^۱، از سرنوشت مکذبان^۲، از سرنوشت مجرمان^۳)، بیداری دل‌ها^۴ و درک معاد^۵ عنوان کرده است. به عبارتی، خداوند کریم موضوع سفر و گردش در زمین را بیشتر از مقوله‌ای سخت‌افزاری و ظاهری در نظر گرفته است و بر محتوا و معانی جاری در آن تأکید کرده است. مطالعات اخیر نیز نشان داده است که گردشگری خانواده‌محور در کنار تمام فرصت‌هایی که ذات گردشگری فراهم می‌سازد می‌تواند به توسعه مهارت‌های اعضای خانواده و کودکان کمک کند و تأثیرات روحی روانی چشمگیری به همراه داشته باشد (Miyakawa, & Oguchia, 2022).

به‌دلیل این‌که گردشگری صنعتی است که به اتصال و وابستگی بین انواع خدمات و محصولات وابسته است، هماهنگی بین ذی‌نفعان و بازیگران در موفقیت آن بسیار اهمیت دارد. بنابراین، توسعه گردشگری می‌تواند نمایشی از توانمندی یک کشور در مدیریت بین‌بخشی و درک نظام‌مند مدیران و بازیگران آن از صنعت فوق باشد (Lajevardi et al., 2018). وجود ظرفیت‌های بسیار بالای طبیعی و میراثی در کشور ایران به‌تنهایی موفقیت و دستیابی به اهداف اقتصادی و فرهنگی را ممکن نخواهد ساخت؛ چراکه ماهیت این صنعت نیاز به غالب بودن نگاه کل‌نگرانه، زمینه‌محور و بین‌بخشی دارد. بنابراین، لازم است تا در

۱. سوره فاطر، آیه ۴۴.

۲. سوره آل‌عمران، آیه ۱۳۷.

۳. سوره نمل، آیه ۶۹.

۴. سوره حج، آیه ۴۶.

۵. سوره عنکبوت، آیه ۲۰.

تدوین اسناد بالادستی در هر شرایطی هم‌سنگ مداخله و اقدام هدفمند و از پیش اندیشیده شده برای دستیابی به راه‌حل در خصوص مسائل مهم ملی است. اقدامی که از آن با عنوان خط‌مشی‌گذاری عمومی و ملی یاد می‌شود و عملاً جریان‌سازی و مسیرسازی است برای اقدامات توسعه‌ای و برنامه‌ای در سطوح دیگر (Banafi & Noruzi, 2014). سیاست‌گذاری در گردشگری ذاتاً وابسته به سیاست‌گذاری عمومی و الگوهای حکمروایی یک کشور است. بنابراین، ارزش‌ها و هنجارهای غالب به‌طور ناخودآگاه در اسناد بالادستی گردشگری نیز رسوخ می‌کنند و در آن جریان‌سازی می‌کنند (Shirmohammadi, 2019). به این دلیل که سرزمین ایران دارای جاذبه‌های متنوع و با ارزش فرهنگی و طبیعی است، این صنعت می‌تواند یکی از بسترهای پیشرفت و رونق اقتصاد و فرهنگ کشور باشد. اما، به دلایلی مثل در اولویت قرار نگرفتن توسعه این صنعت در شرایط جنگ تحمیلی، تحریم‌های ظالمانه، احساس خطر از تأثیرات منفی گردشگری در فرهنگ عمومی و نبود نگاه سیستمی، آن‌گونه که باید و شاید اسناد بالادستی و قوانین پایه‌ای فرادستی مناسبی برای گردشگری ایران تدوین نشده است. هرچند، در دولت‌های پس از انقلاب اسلامی، تلاش‌هایی برای بهره‌برداری و توسعه گردشگری ایران انجام شده است، این موضوع‌گیری‌ها نتوانسته است موجب جریان‌سازی و هدایت منسجم فعالیت‌های گردشگری ایران شود (Vesey, 2016).

تاریخچه برنامه‌ریزی گردشگری در ایران

از تاریخ تدوین نخستین برنامه جامع صنعت جهانگردی در ایران، یعنی سال‌های ۱۳۵۱ تا ۱۳۵۲، حدود ۵۰ سال می‌گذرد که، طی آن، طرح جامع توسعه جهانگردی کشور با حدود صد پیشنهاد اصلی توسط شرکت «توریست کنسولت» (در مقام مشاور خارجی از کشور سوئیس) تحت نظر سازمان برنامه و بودجه تهیه شد و بر این اساس بود که نگاهی جامع و صنعتی به ابعاد و ظرفیت‌های این حوزه شد و فعالیت‌های توسعه‌ای در این حوزه برنامه‌محور شد. دومین اقدام برای برنامه‌ریزی در حوزه گردشگری (که به عبارتی اولین اقدام جدی بعد از انقلاب اسلامی

محسوب می‌شود) تحت عنوان «طرح جامع توسعه جهانگردی کشور» طی سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۷۶ انجام شد، اما هیچ‌گونه سند مکتوبی از این برنامه تاکنون منتشر نشده است.

سومین تلاش برای برنامه‌ریزی توسعه صنعت جهانگردی در ایران، که به نوعی می‌توان گفت جدی‌ترین برنامه بعد از انقلاب اسلامی در این حوزه ارزیابی می‌شود، تحت عنوان «برنامه ملی توسعه و مدیریت جهانگردی جمهوری اسلامی ایران» طی سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۱ با مشارکت سازمان جهانی جهانگردی و با حمایت سازمان توسعه ملل متحد تدوین شد. هرچند برای تدوین این برنامه زمان و هزینه زیادی صرف شد، به دلیل نواقصی که داشت، هیچ‌وقت جنبه اجرایی پیدا نکرد.

چهارمین تلاش برای برنامه‌ریزی در این حوزه به سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۴ همسو با تدوین سند چشم‌انداز ۲۰ساله بخش میراث فرهنگی و گردشگری برمی‌گردد که، در آن، متناظر با سند چشم‌انداز مذکور و با مدنظر قرار دادن برنامه‌های قبلی، برنامه چشم‌انداز حوزه گردشگری و میراث فرهنگی تدوین شد. پنجمین و آخرین تلاشی که تاکنون برای برنامه‌ریزی در این حوزه انجام شده است به سند ابلاغی توسعه گردشگری ایران در شهریور ۱۳۹۹ برمی‌گردد که، براساس بند «الف» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم توسعه به تصویب هیئت‌وزیران رسید و معاون اول رئیس‌جمهور آن را ابلاغ کرد (Shafia & Talae Shokri, 2020).

روش‌شناسی

این مطالعه، با توجه به لایه‌های پیاز پژوهش، دارای فلسفه‌خردگرایانه است و، با استفاده از رویکرد قیاسی و استقرایی، دارای هدف کاربردی است و، با استفاده از استراتژی توصیفی و پیمایشی، به‌صورت کیفی انجام شده است. بنابراین، در این پژوهش، از ابزارهای مصاحبه، بررسی اسناد و مدارک و تحلیل محتوای متنی استفاده شد (Danaei Fard et al., 2018). سؤالات تحقیق و توضیحات مرتبط با آن به شرح جدول ۱ است:

جدول ۱: سؤالات تحقیق و نحوه پاسخ‌گویی به آن‌ها

سؤالات تحقیق	روش پاسخ‌دهی	توضیحات	اعتبارسنجی یافته‌ها
آیا سند راهبردی توسعه گردشگری با اسناد بالادستی مطابقت دارد؟	با دسته‌بندی اسناد بالادستی در حیطه گردشگری، میزان مطابقت سند راهبردی توسعه گردشگری با این اسناد بررسی شد.	اسناد دسته‌بندی شده به صورت جدول ارائه شده است.	برای بررسی یافته‌های به دست آمده در فاز بازتابی، دو نشست تخصصی با عناوین «بررسی اسناد بالادستی در گردشگری و میراث فرهنگی» و «نقدی بر سند راهبردی توسعه گردشگری ایران» در هسته جهانگردی فرهنگی دانشگاه امام صادق (ع) برگزار شد و درباره یافته‌ها و نتایج استخراج شده بحث و گفت‌وگو شد.
چه نقدی بر سند راهبردی توسعه گردشگری وجود دارد؟	با استفاده از مصاحبه گلوله‌برفی با خبرگان آگاه از قوانین و مقررات گردشگری و آشنا به سند راهبردی توسعه گردشگری امکان گردآوری نظرها فراهم شد. بررسی سند هم از نظر مؤلفه‌های سند راهبردی و هم انتظارات خبرگان از سند راهبردی توسعه گردشگری در شرایط فعلی ج.ا.ا انجام شد.	از خبرگان خواسته شد در دو مرحله نظر خودشان را درباره محتوای سند و همچنین مناسبت سند (درخصوص وضعیت گردشگری ایران) ابراز کنند. پس از مصاحبه با ۲۱ خبره و دسته‌بندی پاسخ‌های آن‌ها، اشباع نظری تأیید شد (از مصاحبه ۱۵ به بعد مقوله جدیدی یافت نشد).	

منبع: نگارندگان

با توجه به این‌که نقدهای وارده به سند راهبردی توسعه گردشگری در گام‌های گردآوری کیفی داده‌ها به صورت انباشت کدهای باز برای به دست آمدن کدهای محوری انجام شد، عدم ارائه کدهای باز جدیدی که موجب شکل‌دهی کد محوری ناشناس نشود مبنای دستیابی به اشباع نظری در نظر گرفت. بنابراین، مصاحبه‌های انجام‌شده با خبرگان به صورت نیمه‌ساختار یافته و با تأکید بر بخش‌های سند راهبردی توسعه گردشگری انجام شد، اما این آزادی عمل به مصاحبه‌شوندگان داده شد تا به بخش یا عناوینی نیز که در سند وجود ندارد، ولی نیازمند نقد و بررسی است، پردازند. بنابراین، ۸ محور اصلی به‌تفکیک اجزای سند و چهار محور کدهای اصلی با توجه به اسناد بالادستی استخراج شد که این محورها براساس کدهای محوری جمع‌شده در فرایند کدگذاری تعیین شدند.

جدول ۲: ویژگی‌های خبرگان و مصاحبه‌شوندگان تحقیق

ردیف	حوزه تخصصی	سابقه اجرایی مرتبط	جنسیت	وضعیت اشتغال
۱	گردشگری	۵	مرد	بخش دولتی و عمومی
۲	گردشگری	۵	مرد	بخش خصوصی
۳	گردشگری	۶	مرد	بخش خصوصی
۴	گردشگری	۹	زن	بخش دولتی و عمومی
۵	گردشگری	۱۱	مرد	بخش دولتی و عمومی
۶	گردشگری	۸	زن	بخش خصوصی
۷	گردشگری	۱۳	مرد	بخش دولتی و عمومی

ردیف	حوزه تخصصی	سابقه اجرایی مرتبط	جنسیت	وضعیت اشتغال
۸	سیاست گذاری عمومی	۷	زن	بخش دولتی و عمومی
۹	سیاست گذاری عمومی	۴	مرد	بخش دولتی و عمومی
۱۰	سیاست گذاری عمومی	۶	مرد	بخش دولتی و عمومی
۱۱	قانون گذاری	۷	مرد	بخش دولتی و عمومی
۱۲	قانون گذاری	۳	مرد	بخش دولتی و عمومی
۱۳	قانون گذاری	۴	مرد	بخش دولتی و عمومی
۱۴	قانون گذاری	۵	مرد	بخش دولتی و عمومی
۱۵	قانون گذاری	۳	زن	بخش دولتی و عمومی
۱۶	گردشگری	۸	مرد	بخش خصوصی
۱۷	گردشگری	۹	مرد	بخش دولتی و عمومی
۱۸	سیاست گذاری عمومی	۴	مرد	بخش دولتی و عمومی
۱۹	سیاست گذاری عمومی	۴	مرد	بخش دولتی و عمومی
۲۰	قانون گذاری	۵	زن	بخش دولتی و عمومی
۲۱	قانون گذاری	۶	مرد	بخش دولتی و عمومی

منبع: نگارندگان

از مصاحبه ۱۵ به بعد، هیچ کد بازی مشاهده نشد که بتواند به شکل دهی کد محوری جدید یا تغییر ماهیت کدهای محوری منجر شود. بنابراین، از مصاحبه ۱۵ تا ۲۱، برای تأیید این ادعا، به مصاحبه‌ها ادامه داده شد و، با توجه به تأیید مکرر و اشباع نظری، مصاحبه ۲۱ آخرین نمونه‌گیری و کدگذاری در نظر گرفته شد.

جدول ۳: استخراج کدهای محوری و بازبررسی چشم انداز سند

مفهوم استخراجی از کدگذاری	کدهای محور	کدهای باز	شماره مصاحبه انجام شده																					
			۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
تأیید و بازنگری	تأیید و بازنگری	انسجام درونی	*		*		*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
		غیر واقع بینانه		*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
		غیر ماندگار	*			*			*						*			*	*	*	*	*	*	*
		الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت			*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
		همسویی با فرهنگ	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

منبع: نگارندگان

مصاحبه‌شونده نهم: ... نه این‌که کشور ایران نمی‌تواند یا ظرفیت برتر شدن در منطقه را ندارد، اما سؤال این‌جا است که اصلاً هدف ایران از گردشگری رسیدن به برتری در منطقه است؟ ... با نگاه ایدئولوژیک و ارزشی کشور ما، موضوعاتی مهم‌تر از برتری در منطقه مطرح است ... مثل اثرگذارترین یا تحول‌آفرین‌ترین ... زیرساخت‌ها و اقدامات انجام‌شده در ایران، با توجه به افقی که مطرح شده است، اصلاً به مسیر برتری در منطقه نخواهد رفت ... این بخش است که می‌گویم این چشم‌انداز غیرواقع‌بینانه و خواسته‌های کلی همیشه درست است ...

پس از پایان هر مصاحبه و جمع‌آوری کدهای باز، با توجه به اجتماع و اشتراک این کدها، درخصوص کدهای محوری احتمالی اظهارنظر کارشناسی انجام شد. برای مثال، پس از مصاحبه یازدهم و با تکرار حداقل پنج‌بار کدهای باز در قالب انسجام درونی، غیرواقع‌بینانه، غیرماندگار و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، کد محوری با عنوان نقاطضعف چشم‌انداز تشکیل شد.

با توجه به جدول ۲ که نمونه‌ای از جداول برای تدوین مفاهیم اصلی پاسخ‌ها براساس مصاحبه‌های انجام‌شده است، ابتدا کدهای باز آزادانه و پس از هر مصاحبه شناسایی شدند که در جدول با ستاره مشخص شده‌اند. برای مثال، برای کد همسویی با فرهنگ آمده است:

مصاحبه‌شونده اول: ... با تمام معایبی که ذکر شد، توجه سند به فرهنگ انکارناپذیر است و یکی از مهم‌ترین نقاطقوت بخش چشم‌انداز به شمار می‌آید ...

مصاحبه‌شونده پنجم: ... هرچند واژه ارزش‌های حاکم بر جامعه قابلیت تفسیر و تعبیرهای متفاوت را دارد و طبیعتاً بایستی چشم‌انداز سندی مانند این بر مبنای ارزش‌های جامعه تدوین شود، اشاره به آن کار خوبی بود ...

یا در نمونه دیگری درباره کد محوری غیرواقع‌بینانه آمده است:

مصاحبه‌شونده سوم: ... وقتی به اسناد بالادستی نگاه می‌کنیم، گردشگری رشته‌ای تخصصی و صنعتی مطرح نیست. ... چطور، در چشم‌انداز سند حاضر، گردشگری پیشران توسعه کشور شده است؟ چه چیزی تغییر کرده؟ کدام سند بالادستی یا نگاه سیاست‌گذاری تغییر کرده؟ ...

جدول ۴: تبدیل کدهای باز به کدهای محوری در تحلیل کدهای مرتبط با چشم‌انداز

توضیحات	ویژگی‌های کد باز	کدهای باز
	فقدان، نبود، کاستی	انسجام درونی
کدهای باز بررسی شده به کاستی‌ها و کمبودهایی اشاره دارد که در چشم‌انداز سند مشاهده شده‌اند. با توجه به این‌که در سوی دیگر نقاطقوت چشم‌انداز استخراج شده‌اند، می‌توان کدی محوری با عنوان «نقاطضعف چشم‌انداز» را برای این کدها در نظر گرفت و این کدها را در دورن این کد محوری قرار داد.	عدم تطابق، تحقق‌ناپذیر، غیراجرایی	غیرواقع‌بینانه
	در ذهن نمی‌ماند، خوش‌متن نیست.	غیرماندگار
	تطابق ندارد، همسویی ندارد، همسو نیست.	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

منبع: نگارندگان

یافته‌ها

میزان تطابق با اسناد بالادستی

دسته‌بندی اسناد بالادستی نشان می‌دهد که ۲۰ قانون یا سند بالادستی درخصوص سند راهبردی توسعه گردشگری وجود دارد. بررسی محتوایی اسناد نشان می‌دهد که بیش از ۴۰ درصد (۲۴ مورد از ۵۶ مورد) از اهداف تعریف‌شده در اسناد بالادستی در این سند نیز

در ادامه گردآوری کدها و تأیید مکرر و مجدد این کدها، صحت و لزوم استفاده از کد محوری موردنظر در تحقیق تأیید شد. بنابراین، پس از پایان تحقیق و رسیدن به اشباع نظری، مفاهیم اجماع‌شده از ترکیب کدهای محوری دسته‌بندی شدند و برای استخراج یافته‌ها از آن‌ها به منزله مبنای جمع‌بندی تحقیق استفاده شد.

مورد توجه قرار گرفته است. جدول ۴ وضعیت اسناد بالادستی با تطابق بر سند راهبردی توسعه گردشگری است.

جدول ۵: نگاهی به اسناد بالادستی مرتبط با سند راهبردی توسعه گردشگری

عنوان سند، قانون یا برنامه	محتوای مرتبط	استنباط از متن	ملاحظات با توجه به سند راهبردی توسعه گردشگری	همخوانی
قانون اساسی	اصل ۴۸ - در بهره‌برداری از منابع طبیعی و استفاده از درآمدهای ملی در سطح استان‌ها ...، باید تبعیض در کار نباشد... (فراخور نیازها و استعداد رشد خود). اصل ۵۰ - در جمهوری اسلامی، حفاظت از محیط زیست، که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی روبه‌رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو، فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن، که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.	مستقیماً موضوعی در خصوص صنعت گردشگری مطرح نشده است و تنها به بهره‌برداری بدون تبعیض از منابع طبیعی در سطح استان‌ها و حفاظت محیط زیست اشاره شده است.	به توسعه پایدار اشاره شده است که مرتبط می‌شود به توسعه متوازن منطقه‌ای هم اشاره شده است.	*
چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	توسعه کشور متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی، دستیابی به جایگاه اول اقتصادی در منطقه آسیای جنوب غربی، تعامل سازنده و مؤثر با جهان براساس اصول عزت، حکمت و مصلحت.	مستقیماً موضوعی در خصوص صنعت گردشگری مطرح نشده است، ولی تنها به داشتن جایگاه اول اقتصادی در منطقه آسیای جنوب غربی و تعامل سازنده با جهان اشاره کرده است.	با توجه به جایگاه اقتصادی در منطقه، موضع‌گیری شفاف‌تری ندارد، اما به تعامل سازنده با جهان اشاره دارد.	*
قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی	۱۵-۳- تقویت و توسعه ایرانگردی و جهانگردی در جهت تبادل تجربه و دانش و شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران و کمک به ارتقای سطح تفاهم و وحدت ملی و اسلامی با حمایت، تشویق و سازمان‌دهی مشارکت‌های عمومی و جذب و هدایت سرمایه‌های غیردولتی در این زمینه.	شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران	اشاره شده است.	*
قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی	متأسفانه هیچ اشاره‌ای به صنعت گردشگری نشده است.	جذب و هدایت سرمایه‌های غیردولتی مستقیماً موضوعی در خصوص صنعت گردشگری مطرح نشده است.	اشاره نشده است. ...	
قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی	ماده ۱۶۴ - در طی سال‌های اجرای برنامه سوم، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مقرراتی را معمول خواهد داشت که بانک‌های کشور بتوانند در مبادی ورودی هوایی، دریایی، زمینی، هتل‌ها و دفاتر خدمات جهانگردی نسبت به خرید ارز گردشگرانی که به ایران آمده‌اند اقدام کنند. شعب نظام بانکی همچنین می‌توانند به این گردشگران که قصد خروج از کشور را دارند، به شرط ارائه مدارک لازم، ارزهای معتبر بفروشند. ماده ۱۶۶ ج - شوراهای شهر درصدی از درآمد شهرداری هر شهر را متناسب با نیاز بافت‌های تاریخی آن شهر در اختیار	تأکید بر گردشگر ورودی	اشاره شده است.	*

عنوان سند، قانون یا برنامه	محتوای مرتبط	استنباط از متن	ملاحظات با توجه به سند راهبردی توسعه گردشگری	همخوانی
قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی	مدیریت ذی‌ربط در شهرداری قرار می‌دهند تا، با نظارت واحدهای سازمان میراث فرهنگی کشور در جهت مرمت بناها، مجموعه‌ها و بافت‌های تاریخی همان محل به مصرف برسد.	تأکید بر گردشگر خروجی	اشاره نشده است.	
		تخصیص منابع مالی به بافت‌های تاریخی	اشاره مستقیم نشده است.	
قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران	<p>ماده ۱۱۳ ب - برای احداث موزه علوم و فناوری و پارک‌های علمی عمومی، موزه‌های کوچک فرهنگی، ورزشی، تاریخی، صنعتی، دفاع مقدس و نمایشگاه‌های معرفی دستاوردهای نوین صنعتی کشور زمینه‌سازی نماید.</p> <p>ماده ۱۱۴ - دولت موظف است، به منظور اهتمام ملی در شناسایی، حفاظت، پژوهش، مرمت، احیا، بهره‌برداری و معرفی میراث فرهنگی کشور و ارتقای توان گردشگری، تولید ثروت و اشتغال‌زایی و مبادلات فرهنگی در کشور، اقدامات زیر را در طول برنامه چهارم به انجام برساند:</p> <p>ه - شناسایی و حمایت از آثار فرهنگی تاریخی حوزه فرهنگی ایران موجود در کشورهای همسایه و منطقه به‌عنوان میراث فرهنگی مشترک.</p> <p>و - به منظور جلب مشارکت بخش خصوصی و تعاونی، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مجاز است نسبت به صدور مجوز ...</p> <p>ح - ارتقای جایگاه بخش غیردولتی و افزایش رقابت‌پذیری در صنعت گردشگری از طریق اصلاح قوانین و مقررات و ارائه تسهیلات لازم، تهیه ضوابط حمایتی، اداری، بانکی برای مؤسسات بخش غیردولتی و نیز جذب سرمایه‌گذاران و مشارکت مؤسسات تخصصی داخلی و بین‌المللی و بیمه برای گردشگران خارجی و ارائه آن به مجلس شورای اسلامی جهت تصویب.</p> <p>ط - تکمیل نظام جامع آماری گردشگری با نظارت و هدایت مرکز آمار ایران.</p> <p>ی - به منظور حفظ آثار و فرهنگ سنتی، قومی، ایلی، ملی و ایجاد جاذبه برای توسعه صنعت گردشگری در کشور، دولت مکلف است نسبت به ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ ایلی در شهرستان‌ها ...</p>	احداث موزه‌های علمی و پارک‌های علمی	اشاره مستقیم نشده است.	
		میراث مشترک فرهنگی با کشورهای همسایه	اشاره نشده است.	
		جلب مشارکت بخش خصوصی	اشاره شده است.	*
		ارتقای جایگاه بخش غیردولتی	اشاره شده است.	*
		تکمیل نظام جامع آماری گردشگری	اشاره شده است.	*
		حفاظت از آثار و فرهنگ ایلی	به صورت مستقیم نه اشاره شده نه هدف‌گذاری شده است.	

عنوان سند، قانون یا برنامه	محتوای مرتبط	استنباط از متن	ملاحظات با توجه به سند راهبردی توسعه گردشگری	همخوانی
قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران	<p>ماده ۱۱ - سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مجاز است:</p> <p>الف - اقدامات قانونی در جهت امکان ایجاد مراکز فرهنگی و گردشگری و نحوه تأسیس مراکز تخصصی غیردولتی را در زمینه میراث فرهنگی از قبیل موزه‌ها، مرمت آثار فرهنگی و تاریخی، کارشناسی اموال تاریخی و فرهنگی و همچنین مراکز جهت نظارت بر مراکز اقامتی، پذیرایی، دفاتر خدمات مسافرتی و گردشگری با استاندارد لازم و شرایط سهل و آسان را فراهم نماید.</p> <p>ب - از راه اندازی موزه‌های تخصصی به ویژه موزه‌های دفاع مقدس و شهدا توسط مؤسسات یا نهادهای عمومی غیردولتی، تعاونی و بخش خصوصی حمایت مالی نماید.</p> <p>ج - از ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ سنتی عشایری و روستایی توسط بخش خصوصی و نهادهای عمومی غیردولتی و تعاونی با رعایت موازین اسلامی به منظور توسعه گردشگری آن مناطق حمایت مالی نماید.</p> <p>د - از مالکیت و حقوق قانونی مالکین بناها و آثار و اشیای تاریخی منقول در جهت حفظ، صیانت و کاربرد مناسب آن‌ها و اقدامات لازم جهت بیمه آثار فرهنگی، هنری و تاریخی حمایت مالی و معنوی نماید.</p> <p>ه - آثار فرهنگی تاریخی و میراث معنوی حوزه فرهنگی ایران، موجود در کشورهای همسایه و منطقه و سایر کشورها به عنوان میراث فرهنگی را شناسایی و از آن‌ها حمایت نماید.</p> <p>ماده ۱۲ - دولت به منظور تعمیق ارزش‌ها، باورها و فرهنگ مبتنی بر هویت اسلامی و ترویج سیره و سنت اهل بیت علیهم السلام و استفاده بهینه از ظرفیت معنوی اماکن زیارتی به ویژه در شهرهای مقدس مشهد، قم و شیراز نسبت به انجام امور ذیل تا پایان برنامه اقدام می نماید:</p> <p>الف - شناسایی دقیق نیازها و مشکلات زائرین، برنامه ریزی و تدوین سازوکارهای لازم جهت سامان‌دهی امور زائرین و تأمین زیرساخت‌های لازم از طریق حمایت از شهرداری‌ها و بخش‌های غیردولتی</p> <p>ب - توسعه امکانات، فعالیت‌های فرهنگی و خدمات زیارتی در قطب‌های زیارتی و گردشگری مذهبی و فراهم نمودن زمینه زیارت مطلوب و اجرای پروژه‌های زیربنایی مورد نیاز در قالب بودجه‌های سنوایی</p>	اقدامات قانونی برای مراکز فرهنگی و گردشگری	اشاره مستقیم نشده است.	
		نظارت بر خدمات گردشگری	اشاره شده است.	*
		راه اندازی موزه‌های دفاع مقدس و شهدا	اشاره نشده است.	
		حفاظت از فرهنگ عشایری و روستایی	اشاره نشده است.	
		به کارگیری بخش خصوصی	اشاره شده است.	*
		به کارگیری نهادهای عمومی غیردولتی	اشاره نشده است.	
		به کارگیری تعاونی‌ها	اشاره نشده است.	*
		توسعه قطب‌های زیارتی و گردشگری مذهبی	اشاره مستقیم نشده است.	
		تعیین نقش ملی سواحل و جزایر کشور	اشاره نشده است.	
		حمایت از سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه یافته و روستایی	اشاره نشده است.	

عنوان سند، قانون یا برنامه	محتوای مرتبط	استنباط از متن	ملاحظات با توجه به سند راهبردی توسعه گردشگری	همخوانی
سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه - امور اجتماعی	بند ۵۰ سیاست‌های کلی برنامه ششم - توسعه پایدار صنعت ایرانگردی به گونه‌ای که ایرانگردهای خارجی تا پایان برنامه ششم به حداقل ۵ برابر افزایش یابد.	رشد گردشگران ورودی	اشاره شده است.	*
قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران	<p>ماده ۹۷ بند ب - توسعه امکانات، فعالیت‌های فرهنگی و خدمات زیارتی در قطب‌های زیارتی و گردشگری مذهبی و فراهم نمودن زمینه زیارت و اجرای طرح‌های (پروژه‌های) زیربنایی مورد نیاز در قالب بودجه‌های سنواتی</p> <p>ماده ۹۸ بند الف - دستگاه‌های اجرایی مکلف‌اند، به منظور صیانت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع دستی و تشویق و توسعه گردشگری، اقدامات زیر را انجام دهند:</p> <p>ب - سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری موظف است، به منظور حفظ و صیانت از میراث فرهنگی، اقدام لازم را با همکاری و هماهنگی سایر دستگاه‌های اجرایی ذی ربط به منظور شناسایی، مستندسازی، حفاظت و مرمت و معرفی میراث فرهنگی (اعم از ملموس و ناملموس) میراث طبیعی، ایجاد شهرهای جهانی صنایع دستی و احیای هنرهای سنتی در حال زوال در حوزه فرهنگ و تمدن ایرانی و ثبت در فهرست میراث جهانی را طبق بودجه سنواتی به عمل آورد.</p> <p>ماده ۱۰۰ الف - سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مکلف است، تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه، سند راهبردی توسعه گردشگری را در چهارچوب قوانین مربوطه با رویکرد استفاده حداکثری از بخش خصوصی جهت تصویب هیئت وزیران ارائه نماید. دولت موظف است تمهیدات زیر را به عمل آورد:</p> <p>۱- تهیه و الحاق پیوست تخصصی میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری برای کلیه طرح‌های توسعه‌ای بزرگ و مهم در حوزه‌های زیربنایی، تولیدی و خدمات دستگاه‌های موضوع ماده (۳) (قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۳ جهت تطبیق با اهداف و وظایف سازمان مذکور در سطوح ملی، منطقه‌ای، استانی و شهری؛ ۲- اختصاص یارانه و تسهیلات مالی در چهارچوب بودجه سنواتی و معافیت‌های مالیاتی و عوارضی به تأسیسات ایرانگردی و جهانگردی در چهارچوب قوانین مربوطه و ۳- ایجاد زیرساخت‌های مورد نیاز مناطق گردشگری از قبیل راه، خدمات رفاهی و اقامتی، استفاده از ظرفیت بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری، واگذاری تسهیلات ارزان قیمت و سایر اقدامات حمایتی در قالب بودجه سنواتی).</p>	توسعه قطب‌های زیارتی و گردشگری مذهبی	<p>به ذی نفعان این بخش به صورت ناقص اشاره شده است، اما با توجه به توسعه هیچ نشانه‌ای وجود ندارد.</p>	*

عنوان سند، قانون یا برنامه	محتوای مرتبط	استنباط از متن	ملاحظات با توجه به سند راهبردی توسعه گردشگری	همخوانی
قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران	ب- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری با همکاری سازمان موظف است، تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه، طرح سامان‌دهی گردشگری جنگل‌های شمال و شمال غرب کشور و زاگرس، سواحل شمالی و جنوبی با اولویت سواحل مکران طبق قوانین مربوطه را تهیه و جهت تصویب به هیئت‌وزیران ارائه نماید. ث- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری می‌تواند بخشی از امور تصدی‌گری و اجرایی خود را به تشکل‌های حرفه‌ای و تخصصی گردشگری، که طبق قانون تشکیل شده‌اند، واگذار کند.	اقدامات برای هماهنگی و همکاری دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط	در احکام اشاراتی شده است، اما ناکامل.	*
		رویکرد استفاده حداکثری از بخش خصوصی	اشاره شده است، اما بدون مسیر و هدف.	*
		تسهیلات ارزان قیمت	اشاره نشده است.	
		گردشگری جنگل‌ها	در احکام اشاره شده است، کلی است.	*
		گردشگری سواحل مکران	اشاره نشده است.	
		واگذاری امور تصدی‌گری و اجرایی به تشکل‌های حرفه‌ای و تخصصی	اشاره نشده است.	
قانون مدیریت خدمات کشوری	ماده ۲۳ - ایجاد و اداره هرگونه مهمانسرا، زائرسرا، مجتمع مسکونی، رفاهی، واحدهای درمانی و آموزشی، فضاهای ورزشی، تفریحی و نظایر آن توسط دستگاه‌های اجرایی ممنوع می‌باشد.	ممنوعیت دستگاه‌های اجرایی در ایجاد و اداره اقامتگاه‌ها	اشاره نشده است.	
قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب ۱۳۸۴	ماده ۲۲ - به منظور تسریع در امر توسعه هتل‌ها و اقامتگاه‌ها و سایر تأسیسات گردشگری، با تقاضای سازمان میراث فرهنگی و گردشگری: ۱- سازمان ملی زمین و مسکن موظف است اراضی مورد نیاز را به قیمت کارشناسی به صورت اجاره به شرط تملیک پنج ساله در اختیار سرمایه‌گذاران قرار دهد. ۲- سازمان جنگل‌ها و مراتع و آبخیزداری کشور و ادارات کل منابع طبیعی استان‌ها و سازمان امور اراضی وزارت جهاد کشاورزی مکلف‌اند اراضی مورد نیاز را به قیمت منطقه‌ای در اختیار سرمایه‌گذاران قرار دهند. ۳- تغییر کاربری اراضی برای استقرار هتل‌ها با پیشنهاد سازمان میراث فرهنگی و گردشگری در کمیسیون ماده (۵) موضوع قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران به طور فوق‌العاده مورد بررسی و اقدام قرار خواهد گرفت. ۴- عوارض ناشی از تغییر کاربری و فروش تراکم به اقساط پنج تاده‌ساله از شروع بهره‌برداری توسط سرمایه‌گذاران به شهرداری مربوط پرداخت خواهد شد. ماده ۲۴ - به منظور تحقق اهداف بخش گردشگری و میراث فرهنگی، افزایش اشتغال، فراهم شدن زمینه‌های سرمایه‌گذاری در تأسیسات گردشگری، با تأکید بر مناطق کمتر توسعه یافته و نیز احیای بافت‌های قدیمی شهرها و روستاهای تاریخی فرهنگی کشور، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، براساس قراردادهای منعقدشده با بانک‌ها و مؤسسات اعتباری دولتی و غیردولتی، تسهیلات لازم را به سرمایه‌گذاران بخش غیردولتی پرداخت نماید.	سرمايه‌گذاري در مناطق کمتر توسعه يافته	اشاره نشده است.	

عنوان سند، قانون یا برنامه	محتوای مرتبط	استنباط از متن	ملاحظات با توجه به سند راهبردی توسعه گردشگری	همخوانی
قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب ۱۳۸۴	ماده ۲۵ - به منظور توسعه گردشگری داخلی و حمایت از سفرهای کارکنان دولت (شاغلین، بازنشستگان، موظفین و...) و اعضای درجه یک خانواده آنان به کلیه دستگاه‌های مشمول ماده (۱۶۰) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران اجازه داده می‌شود، در صورت مشارکت بخش گردشگری... هزینه سفرهای ارزان قیمت کارکنان خود را در قالب بن سفر، از محل اعتبارات رفاهی بودجه مصوب خود، پرداخت نمایند...	احیای بافت‌های قدیمی شهری	اشاره نشده است.	
		احیای روستاهای تاریخی فرهنگی	اشاره نشده است.	
		توسعه گردشگری داخلی	اشاره نشده است.	
		سفرهای ارزان قیمت کارکنان	اشاره نشده است.	
سیاست‌های کلی اشتغال	۹- گسترش و استفاده بهینه از ظرفیت‌های اقتصادی دارای مزیت مانند گردشگری و حق گذر.	استفاده بهینه از ظرفیت‌های اقتصادی گردشگری	اشاره شده است.	
سیاست‌های کلی صنعت	۸- گسترش صنایع دستی به ویژه صنایع دارای محتوای فرهنگی و هنری و بهره‌گیری از صنعت گردشگری.	گسترش صنایع دستی با بهره‌گیری از گردشگری	اشاره نشده است.	
سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	۳- محور قرار دادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استان‌ها و به کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور.	به کارگیری مزیت‌های منطقه‌ای برای رقابت پذیری	اشاره شده است.	*
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین	ب - توجه به یکپارچگی ملی و سرزمینی و تقویت هویت اسلامی - ایرانی و مدیریت سرزمین از طریق... ه - سامان بخشی فضای مناسب مراکز زیست و فعالیت به ویژه در مناطق مرزی با تأکید بر مشارکت مؤثر مردم با: ۳- توسعه هماهنگ جزایر و سواحل جنوب و شمال کشور با بهره‌گیری از ظرفیت... ۴- توسعه هماهنگ مناطق مرزی در شرق و غرب کشور با تقویت امور زیربنایی و بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی جهت توسعه ظرفیت ملی گردشگری، آموزشی، بازرگانی و تعامل فرامرزی.	تقویت هویت اسلامی - ایرانی	اشاره شده است.	*
		سامان‌دهی فعالیت مناطق مرزی	اشاره نشده است.	
		توسعه جزایر جنوب و شمال	اشاره نشده است.	
		توسعه مناطق مرزی شرقی و غربی	اشاره نشده است.	

عنوان سند، قانون یا برنامه	محتوای مرتبط	استنباط از متن	ملاحظات با توجه به سند راهبردی توسعه گردشگری	همخوانی
نقشه مهندسی فرهنگی کشور	<p>مبانی:</p> <p>فصل دوم (مبانی ۱۸) - تنوع و تفاوت‌های فرهنگی اقوام ایرانی به‌عنوان بخشی از میراث فرهنگی در چهارچوب فرهنگ اسلامی - ایرانی امری طبیعی و پذیرفته شده است.</p> <p>راهبرد کلان ۹ (راهبرد ملی ۲) - توسعه و حمایت از آفرینش آثار و محصولات فرهنگی و صنایع هنری بومی و ملی برای تبیین و ترویج ارزش‌های اسلامی - ایرانی و دفاع مقدس و مقابله با محصولات فرهنگی و هنری معارض با ارزش‌های اخلاقی انسانی.</p> <p>راهبرد کلان ۲ - حمایت از فعالیت‌های فرهنگی، میراث فرهنگی و تولیدات هنری و ادبی اقوام ایرانی حول ارزش‌های اسلامی - ایرانی به ویژه در مناطق مرزی مبتنی بر آمایش فرهنگی و سرزمینی.</p> <p>برنامه‌ریزی برای جذب و گسترش گردشگری خارجی به‌ویژه شیعیان و دیگر مسلمانان در زمینه‌های دینی، زیارتی، درمانی، علمی و فرهنگی به ایران.</p> <p>اقدام ۱۶ (راهبرد کلان ۱۱) - تدوین و اجرای سند و برنامه جامع گردشگری مبتنی بر نقشه مهندسی فرهنگی^۱.</p>	تأکید بر تنوع و تفاوت‌های فرهنگی اقوام ایرانی	اشاره نشده است.	
		ترویج ارزش‌های اسلامی - ایرانی	اشاره شده است.	*
		ترویج ارزش‌های دفاع مقدس	اشاره نشده است.	
		حمایت از فعالیت‌های فرهنگی در مناطق مرزی	اشاره نشده است.	
		جذب گردشگران خارجی شیعه و مسلمان	اشاره شده است.	*
		زمینه‌های دینی و زیارتی	اشاره شده است.	*
		زمینه‌های درمانی	در قالب سلامت اشاره شده است.	*
		زمینه‌های علمی	اشاره شده است.	*
قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور	<p>ماده ۷۲ - با توجه به اهمیت و ضرورت مرمت بناهای تاریخی و فرهنگی و احیای بافت‌های ارزشمند کشور، به تمامی دستگاه‌های اجرایی اجازه داده می‌شود بهره‌برداری از بناها و اماکن تاریخی - فرهنگی ثبت شده در فهرست آثار ملی (به‌استثنای نفایس ملی) در اختیار خود را با تعیین کاربری، که از سوی سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در چهارچوب ضوابط و مقررات مشخص می‌شود، به بخش خصوصی و تعاونی واگذار کنند.</p>	به‌کارگیری بخش خصوصی	اشاره شده است.	*
		به‌کارگیری بخش تعاونی	اشاره شده است.	*
نقشه جامع علمی کشور	<p>متأسفانه، در دسته‌بندی‌های الف، ب و ج ارائه شده در اولویت‌های علم و فناوری ایران، هیچ اشاره‌ای به رشته‌های مرتبط با صنعت گردشگری نشده است. بنابراین، آموزش، تربیت، پژوهش، مهارت‌آموزی و متخصص‌پروری در این صنعت مورد توجه قرار نگرفته است.</p>	...	-	

منبع: نگارندگان

نکته‌ای که درخصوص اسناد بالادستی قابل طرح است نبود انسجام و جهت‌گیری مشخص درخصوص کلیت فرایند گردشگری است که موجب شده جای خالی سندی انسجام‌بخش و جهت‌دهنده محسوس باشد.

گردشگری در اسناد بالادستی به دید نظامی منسجم و هماهنگ دیده نشده است و صرفاً به بخش‌ها و عناصری اشاره شده است که به‌تنهایی کلیت فرایند را شکل نمی‌دهند؛ یعنی غلبه نگاه جزءنگرانه به صنعت گردشگری در کلیت اسناد بالادستی به‌مانند

۱. با توجه به تأکید این سند بر این‌که سیاست‌گذاری کلان و نظارت و ارزیابی سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری کلان و راهبردی نظام فرهنگی برای اجرایی کردن نقشه مهندسی فرهنگی کشور و نظارت و ارزیابی بر حسن اجرای آن و تصویب اسناد ملی فرهنگی اولویت‌دار بر عهده شورای عالی انقلاب فرهنگی است که با سازوکار موردنظر این شورا انجام می‌گیرد. به نظر می‌رسد سند راهبردی توسعه گردشگری نیازمند دریافت تأییدات از شورای انقلاب فرهنگی می‌باشد.

و زیست محیطی در ایران ناپیستی موجب سردرگمی و عدم تمرکز اسناد توسعه گردشگری شود. از سند راهبردی توسعه گردشگری انتظار می‌رفت که دسته‌بندی منطقی و اولویت‌هایی راهبردی ارائه دهد تا تکلیف برنامه‌ریزی جاذبه‌های گردشگری را مشخص کند و نقشه توسعه مشخصی برای آینده گردشگری کشور ترسیم کند.

شناسایی نقص هادر به کارگیری ذی نفعان

مؤثر بودن سند راهبردی را بایستی در شناسایی و به کارگیری کارآمد ذی نفعان جست‌وجو کرد. اسناد بالادستی به قطعه‌های پازل ذی نفعان اشاره داشته‌اند، اما به صورت جامع و کامل رخ نداده است. برای مثال، در برنامه ششم توسعه، به اقدامات لازم برای هماهنگی و همکاری دستگاه‌های ذی ربط اشاره شده است، اما در هیچ کجا مشخص نیست که وزن بخش‌های درگیر با گردشگری کشور، که دستگاه شناخته نمی‌شوند، چقدر است. تنها نقطه روشنائی توجه به بخش خصوصی است که به مثابه مهم‌ترین بخش ذی نفعان هم در اسناد بالادست و هم در سند راهبردی توسعه گردشگری به آن اشاره و توجه شده است، هرچند نه سازوکار و نه ابزارهای لازم برای به کارگیری این بخش در فعالیت‌های گردشگری وجود ندارد و عملاً اقدامی عملیاتی با هدف تسهیلگری برای به کارگیری مشاهده نمی‌شود.

در برنامه پنجم توسعه، به کارگیری تعاونی‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی و، در برنامه ششم، به کارگیری تشکل‌های حرفه‌ای و تخصصی در نظر گرفته شده بودند. همچنین، در قانون مدیریت خدمات کشوری، برای فعالیت دستگاه‌های اجرایی، پاره‌ای محدودیت‌ها تنظیم شده بودند که می‌توانست جهت‌دهنده تلقی شود. اما سند راهبردی توسعه گردشگری سطح ذی نفعان را به دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی و حاکمیتی محدود کرده است، در حالی که اساساً بدنه درگیر و تجربه‌ساز گردشگری به سایر بخش‌های ذکر نشده وابسته است. بنابراین، سند راهبردی توسعه گردشگری در شناسایی ذی نفعان ناقص عمل کرده است و در نتیجه زمینه‌ساز به کارگیری مؤثر آن‌ها نخواهد بود.

مسکوت بودن در قبال گردشگران داخلی و

خروجی

تمام تحرکات و جابه‌جایی‌های فیزیکی ایرانیان بایستی مدنظر برنامه‌های توسعه باشد؛ چراکه تأثیرات فرهنگی، اقتصادی و محیطی آن در بلندمدت دارای ارزش‌ها و وزن‌های متفاوتی است. برنامه توسعه سوم، با

آفتی بزرگ وجود دارد. عدم توجه نقشه جامع علمی کشور به تخصص‌های مرتبط با صنعت گردشگری نیز نشان می‌دهد که، از نظر سیاست‌گذاران، گردشگری مسئله‌ای مهم و دارای وجاهت علمی نیست که در نقشه به آن توجه شود. بنابراین، چهار موضوع محوری زیر به منزله مسائل کلیدی برآمده از اسناد بالادستی ارائه می‌شوند:

عدم ارائه محور یا محورهای توسعه گردشگری

بررسی اسناد بالادستی نشان می‌دهد که قانون‌گذار به محورهای چندگانه معنوی و جغرافیایی برای توسعه گردشگری کشور توجه کرده است. یکی از کلیدی‌ترین موضوعات مطرح شده در اسناد بالادستی تمرکز بر توسعه مرزهای شرقی و غربی و فعال‌سازی مرزها است که در سیاست‌های کلی آمایش سرزمین به آن توجه شده است. همچنین، فعال‌سازی و تعیین نقش برای سواحل و جزایر کشور، که در سیاست‌های کلی برنامه ششم و سیاست‌های کلی آمایش سرزمین مطرح است، در سند مورد بررسی در نظر گرفته نشده است. فعال کردن این پهنه‌ها هم با پدافند غیرعامل و امن کردن مناطق مرزی یا حساس و هم با بسترسازی تعاملات فرهنگی بیشتر با کشورهای همجوار همسو است. انتظار می‌رفت سند راهبردی توسعه گردشگری کشور در مقابل این محورها موضع‌گیری صحیح و منسجمی داشته باشد که چنین اتفاقی رخ نداد. بنابراین، سند راهبردی توسعه گردشگری از نظر محورهای توسعه جغرافیایی با اسناد بالادستی همخوانی ندارد و موجب هم‌افزایی نیز نشده است.

בלاتکلیفی در خصوص اولویت توسعه جاذبه‌ها

سؤالی که همچنان بی‌جواب مانده است این است که اساساً جاذبه یا جاذبه‌های کلیدی مدنظر قانون‌گذار، که بایستی روی آن‌ها تمرکز و سرمایه‌گذاری شود، کدام است؟ نقشه مهندسی فرهنگی کشور توجه به تنوع و تفاوت‌های فرهنگی اقوام ایرانی به همراه ترویج ارزش‌های دفاع مقدس را مطرح کرده است. برنامه چهارم توسعه به موضوع حفاظت از آثار فرهنگی ایللی اشاره کرده است، در حالی که در برنامه‌های پنجم و ششم توسعه بر توسعه قطب‌های زیارتی و مذهبی تأکید شده است. در کنار تمام این موارد که دارای محتوای فرهنگی هستند، برنامه ششم از زاویه‌ای دیگر به گردشگری طبیعی و نقش جنگل‌ها، سواحل و جزایر کشور نیز اشاره کرده است. وجود تنوع فرهنگی

زمینه‌سازی برای مبادلات ارزی، بسترسازی‌هایی برای جابه‌جایی گردشگران به داخل کشور و خارج آن فراهم کرده است (یعنی توجه هم‌وزن به گردشگران خروجی و ورودی)، درحالی‌که سند راهبردی توسعه گردشگری تأکید بیشتری بر گردشگران ورودی دارد و درخصوص گردشگران خروجی از کشور هیچ موضعی ندارد یا شاید بهتر است گفته شود درخصوص گردشگران خروجی از کشور سکوت اختیار کرده است.

از سویی، طبق قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب ۱۳۸۰/۱۱/۲۷ (مصوب ۱۳۸۴)، موضوع توسعه و توجه به گردشگری داخلی در دستور کار قرار گرفت. قانون برنامه ششم توسعه و قانون مذکور، در اقدامی مطلوب، زمینه‌سازی برای تسهیلات و سفرهای ارزان‌قیمت برای کارکنان دولت را مطرح کرد، درحالی‌که سند موردبررسی در قبال موضوع گردشگری داخلی فاقد ایده است و برای بهره‌برداری از ابزارهای مطرح‌شده در اسناد بالادستی منعقدانه عمل کرده است.

تحلیلی بر محتوای سند راهبردی توسعه گردشگری ارزیابی چشم‌انداز

چشم‌انداز حاضر فاقد انسجام درونی و خصوصیات چشم‌اندازی مطلوب است. اما تاحدودی با فرهنگ همسویی دارد که این نکته مثبت و قابل‌توجهی است، اما دارای ابهامات اساسی، غیرواقع‌بینانه و غیرماندگار است. فقدان جهت‌گیری نظری و انتخاب نکردن صحیح مسئله اصلی گردشگری و بی‌توجهی به الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت این چشم‌انداز را آینده‌ای محتمل ولی غیرکارآمد، غیرالهام‌بخش و غیربومی می‌نمایاند.

ارزیابی بیانیه مأموریت

این بیانیه، بیش از آن‌که بر مبنای واقعیت‌ها و خواسته‌های الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت شکل گرفته باشد، براساس شعارها و کلمات کلی شکل گرفته است. از مأموریت گردشگری کشور انتظار می‌رود نوع و نحوه خدماتی را که بر آن‌ها تأکید دارد برجسته کند و، به‌شکلی شفاف و عملیاتی، حرکت عقلانی، مؤمنانه و متعهدانه به‌سوی ایجاد تمدن نوین اسلامی را ممکن سازد. بنابراین، لازم است موضع مأموریت در مقابل گردشگر ورودی، خروجی و داخلی نیز مشخص شود؛ چراکه بال‌های اثرگذاری در گردشگری و اثرپذیری

از آن است. متأسفانه، این بیانیه نمی‌تواند جهت فعالیت‌های گردشگری کشور را به‌خوبی و به‌دقت روشن کند و، بیش از آن‌که مبتنی بر الگوی بومی اسلامی - ایرانی پیشرفت باشد، منطبق بر الگوهای غربی است.

ارزیابی ارزش‌ها

هرچند ارزش‌های مطرح‌شده به‌زوایای صحیح و همگنی توجه کرده‌اند که به‌منزله نقطه مثبت قابل‌توجه هستند، از نظر محتوایی، بر گزاره‌های همواره مطلوب و ارزش‌های عمومی تأکید داشته‌اند، درحالی‌که شرایط فعلی گردشگری ایران، چه از بعد فرهنگی و چه مسائل بنیادین مدیریتی، می‌توانست ارزش‌های بنیادین و ویژه دیگری را مطرح کند که از حالت «همواره درست» و «خنثی» خارج شود. برای مثال، ارزشی مثل «خانواده‌محوری» یا «مصرف محصولات و خدمات داخلی» یا «افزایش انسجام ملی» یا «تقویت وحدت اسلامی» می‌توانست به مسائل کلیدی اقتصادی و نیازهای فعلی جامعه ایران نیز توجه کند.

ارزیابی اهداف کلان

اهداف کلان عنوان‌شده، بیش از آن‌که مسیر روشن و منسجمی از آینده نمایش دهند، ترکیبی از گزاره‌های کلی و همواره درستی شده‌اند که نه با شرایط فعلی گردشگری کشور تطابق دارد (بر مبنای حقایق تنظیم نشده است) و نه با توجه به آینده به‌سمت دیدگاهی منسجم هدایت می‌شود. ناهمسانی هدف‌های ذکرشده نشان می‌دهد که سند حاضر نمایشی و پرتیزی از اهداف خوب برای گردشگری‌ای است که می‌توان در هر جای دنیا به‌منزله اهداف کلان دسته‌بندی کرد.

اهداف اقتصادی و فرهنگی نقاط مشترکی ندارند و یکدیگر را تأیید نمی‌کنند. بنابراین، در بهترین حالت، در صورت دستیابی به تمامی اهداف، ابعاد اقتصادی در خلاف جهت ابعاد فرهنگی قرار می‌گیرد یا در مقابل آن بی‌طرف و خنثی است. این امر به معنای نبود انسجام درونی بین اهداف تعریف شده است. تأکید بیش‌ازاندازه این سند بر تأثیرات بین‌المللی گردشگری در تصورات و ذهنیت‌های جهان مطالبه‌ای طبیعی از گردشگری جمهوری اسلامی ایران است. با این حال، در هیچ‌جای اهداف، به پیش‌نیازهای فرهنگی، زیرساختی و برنامه‌ای آن توجه نشده است. به

مجزا برای آن‌ها جای سؤال دارد. همان‌طور که پیش از معرفی دستگاه‌های ذی‌نفع در این سند آمده بود که کلیه ارگان‌ها و نهادهای دولتی در تمامی سطوح به همراه بخش خصوصی ملزم به همکاری و هماهنگی برنامه‌های کاری خود با رویکردهای سند هستند، مطرح شدن جداگانه الزامات یا حتی اختصاص احکام مجزا برای آن‌ها لازم نبود.

ارزیابی راهبردها و سیاست‌ها

بخش‌های مهمی از اهداف و مأموریت‌های مطرح‌شده در سند به راهبرد و سیاست تبدیل نشده‌اند. این نکته نشان می‌دهد تدوین و نگارش این سند دارای اهمیت راهبردی نیازمند زمان و تأمل بیشتر است. سیاست‌ها و راهبردهای انتخابی از نظر درونی نیز منسجم و هم‌افزا نیستند و مجموعه‌ای از گزاره‌های مطلوب به شمار می‌آیند. آنچه از راهبردهای چنین سندی انتظار می‌رفت وجود الگویی منسجم و هم‌افزا از راهبردها بود که، به جای تکیه بر عناصر بسیار گسترده و پراکنده، موجب وحدت رویه و همسویی با عملیات پیشنهادی شود.

ارزیابی اقدامات اساسی

بخش مهمی از این اقدامات بر مبنای اولویت و حقیقت سیستم گردشگری کشور چیدمان نشده است. اقدامات اساسی برای توسعه زیرساخت‌ها و نوع بازاریابی مبتنی بر نیاز واقعی نیستند و به نظر می‌رسد این بخش نیز نیازمند بازنگری است.

نظر می‌رسد تعریف اهداف از هیچ رویه مشخص و منسجمی پیروی نمی‌کند و صرفاً انتخاب‌هایی است سلیقه‌ای از فهرست هدف‌های ظاهراً خوب که در کنار هم هیچ تناسبی ایجاد نمی‌کنند.

با توجه به این که سقف زمانی دستیابی به اهداف افق ۱۴۰۴ است، باید به بعد کمی این اهداف اشاره می‌شد تا سنججه‌های قابل‌ارزیابی برای نظارت بر مجریان سند در دسترس قرار گیرد.

ارزیابی دستگاه‌های مرتبط و احکام صادره

تلاشی که برای دسته‌بندی و شناسایی قوت‌ها و ابزارهای قابل بهره‌برداری دستگاه‌های همکار انجام شده است به ارزش‌های این سند افزوده است، هرچند برای دقیق‌تر شدن فعالیت و تعامل بین آن‌ها نیاز است که الگو و مبنای تحلیلی کل‌نگران‌ای به کار گرفته شود. نگاه ناقص و کلی‌سند به دستگاه‌های همکار و چگونگی انتصاب احکام به آن‌ها، در این بخش، نشانه‌ای از نبود مبنای تحلیلی مذکور است که می‌تواند در فرایند گردشگری کشور اثرگذار باشد. نادیده‌انگاری گردشگری داخلی، بی‌توجهی به متولیان گردشگری مذهبی و معنوی، توجه سطحی به ابعاد اصلی شکل‌گیری سفر و نادیده‌انگاری توانایی‌های دستگاه‌های موجود برای ایجاد خلاقیت و کارآفرینی از جمله معایب جداول مربوط به این بخش هستند.

ارزیابی الزامات

کاربرد بخش «الزامات تحقق و اجرای سند» با توجه به معرفی دستگاه‌های همکار و اختصاص احکام

جدول ۶: معایب و محاسن سند راهبردی توسعه گردشگری

عناصر سند	معایب	محاسن
چشم‌انداز	غیر الهام بخش و ناکارآمد فاقد انسجام درونی متن طولانی و پیچیده است تأکید بر «برترین» شدن در منطقه غیر متعارف و غیر معمول است. شاید بهتر بود روی «معنامحوری» یا «اثرگذارترین» تأکید می‌شد. نادیده‌انگاری الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت و تأکید بر توسعه پایدار.	از روشنی و همسویی با فرهنگ برخوردار است
بیانیه مأموریت	بیش از اینکه به محتوای گردشگری تکیه کند به پیامدهای اقتصادی اشاره دارد. تأکید بر رویکرد توسعه غربی و عدم توجه به الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت. تأکید بر ارزآوری و توجه ضمنی به گردشگری ورودی. موضع‌گیری مشخصی در مورد گردشگر خروجی و ورودی ندارد.	

عناصر سند	معایب	محاسن
ارزش‌ها	ارزش‌های حیاتی و مورد نیاز کشور مثل خانواده محوری یا تقویت وحدت اسلامی را مورد توجه قرار نداده است.	ارزش‌های مطرح شده همگن می‌باشد و دچار ناهمگنی نیست.
اهداف کلان	گزاره‌های کلی و همواره درست آمده است. اهداف تعریف شده با سقف زمانی افق ۱۴۰۴ همخوانی ندارد.	
دستگاه‌های مرتبط	الگوی جامعی برای چیدمان دستگاه‌های همکار ندارد. بی‌توجهی به گردشگری داخلی و نادیده انگاری گردشگری مذهبی و معنوی.	
الزامات تحقق‌پذیری	مطرح شدن جداگانه الزامات یا حتی اختصاص احکام مجزا برای آن‌ها لازم نبود.	
راهبردهای کلان و سیاست‌های توسعه گردشگری	بخش‌های با اهمیتی از اهداف و مأموریت‌های مطرح شده در سند تبدیل به راهبرد و سیاست نشده است. سیاست‌ها و راهبردهای انتخابی از نظر درونی نیز منسجم و هم‌افزا نیستند.	
اقدامات اساسی	اقدامات بر مبنای اولویت و حقیقت سیستم گردشگری کشور چیدمان نشده است.	تأکید بر آموزش و توجه به ارتباطات بین‌ذی‌نفعان اقدامات اساسی با اهمیتی است که این سند به آن توجه داشته است.

مأخذ: نگارندگان

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

سند موردبررسی دارای اشکالات صوری و محتوایی است که، حتی اگر به آینده گردشگری لطمه نزنند، تأثیر چندانی در انسجام بین‌بخشی و توسعه هدفمند گردشگری نخواهد داشت. هدف‌گذاری‌ها و چشم‌انداز تعریف‌شده براساس واقعیت‌های گردشگری کشور تنظیم نشده‌اند و از الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت پیروی نکرده‌اند. به بیانی، این اهداف را می‌توان اهداف همواره مطلوب برای گردشگری هر کشوری دانست، ولی بایستی در این حوزه ملاحظات اجتماعی و فرهنگی جامعه بومی مدنظر قرار گیرد. اهداف و آرزوهای مطرح‌شده با فرض مطلوبیت و اولویت داشتن (مثل به‌کارگیری بخش خصوصی یا رقابت‌پذیری در سطح منطقه‌ای) در هیچ‌کدام از ارزش‌های مطرح‌شده، چیدمان دستگاه‌های درگیر و احکام تنظیم‌شده حمایت‌نشد. ذی‌نفعان و دستگاه‌های درگیر در توسعه گردشگری به‌درستی شناسایی نشدند و، به دلیل نداشتن معیار صحیح و راهبردی مطابق با واقعیت، احکام صادره برای آن‌ها بسیار کلی و فاقد خلاقیت است. در صورتی که، اگر قرار بر توسعه پایدار گردشگری کشور باشد، ابتدا شناسایی و سپس به‌کارگیری صحیح ذی‌نفعان (نه صرفاً دستگاه‌های دولتی همکار) در کنار هم، پیش‌نیاز تدوین احکام و

فعالیت‌های بین‌بخشی هستند.

در کنار این موارد، سند حاضر به نکات کلیدی و مثبتی نیز توجه کرده است. تأکید بر بخش خصوصی، توجه به ارزش‌ها و فرهنگ جامعه، اشاره به جوانان و زنان و حرکت به‌سمتی که دسته‌بندی اولیه‌ای از دستگاه‌های همکار گردشگری ارائه کند، نقاط مثبت و باارزش این سند هستند.

موضوع «گردشگری مطلوب جمهوری اسلامی ایران» موضوعی است که تا به حال به آن توجه نشده و درباره آن پژوهشی انجام نشده است. این سند نیز، در خلاً این مفهوم پایه‌ای، گردشگری را به‌گونه‌ای غیربومی و بر مبنای تعاریف عمومی شناخته است و به‌اشتباه بر محور قرار دادن گردشگری ورودی تکیه کرده است.

فقدان الگو و چهارچوب برای دسته‌بندی بازیگران و ذی‌نفعان گردشگری موجب شده به بخش‌های مهم و مؤثر بخش خصوصی و عمومی توجه نشود، درحالی‌که این سند به‌کارگیری بیشتر بخش خصوصی را در ابتدا مدنظر قرار داده است. درحال حاضر، در بسیاری از کشورهای دنیا، الگوهای پیشرفته شراکت و تعامل بین بخش خصوصی و دولتی مورد توجه دولت‌ها قرار گرفته است که ستون فقرات چیدمان دستگاه‌ها و چگونگی تعامل آن‌ها با بخش خصوصی را تبیین می‌کند.

تطبیق سند حاضر با اسناد بالادستی نشان می‌دهد که حدود ۴۰ درصد از اهداف و جهت‌گیری‌های مطرح‌شده اسناد بالادستی در این سند آمده است که نشان از عدم توجه جامع به این اسناد دارد. همچنین، در این سند، الگوی مشخص و منسجمی برای کنار هم قرار دادن و پالایش ارائه نشده است؛ نه اولویت‌بندی

راهبردی مشاهده می‌شود و نه خلاقیت خاصی برای ایجاد دیدگاهی جدید و منطبق با واقعیت وجود دارد. این سند می‌توانست محورهای توسعه اولویت‌دار و جاذبه‌ها و قطب‌های قابل توسعه (یا هویت گردشگری کشور در آینده) را مشخص کند و در مقابل گردشگران خروجی و داخلی دارای موضع و برنامه باشد.

جدول ۲: متن پیشنهادی برای الحاق به سند راهبردی گردشگری مبتنی بر آسیب‌شناسی ضعف‌های سند

عنوان سند بالادستی	محتوای سند بالادستی	مفهوم مورد تأکید سند بالادستی	متن پیشنهادی برای الحاق به سند راهبردی گردشگری
قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی	۳-۱۵- تقویت و توسعه ایرانگردی و جهانگردی در جهت تبادل تجربه و دانش و شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران و کمک به ارتقای سطح تفاهم و وحدت ملی و اسلامی با حمایت، تشویق و سازمان‌دهی مشارکت‌های عمومی و جذب و هدایت سرمایه‌های غیردولتی در این زمینه.	جذب و هدایت سرمایه‌های غیردولتی	دولت مکلف است، با هدف شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران، بستر لازم برای جذب و هدایت سرمایه‌های غیردولتی را در صنعت گردشگری فراهم کند.
قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی	ماده ۱۶۴ - در طی سال‌های اجرای برنامه سوم، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مقرراتی را معمول خواهد داشت که بانک‌های کشور بتوانند در مبادی ورودی هوایی، دریایی، زمینی، هتل‌ها و دفاتر خدمات جهانگردی نسبت به خرید ارز گردشگرانی که به ایران آمده‌اند اقدام کنند. شعب نظام بانکی همچنین می‌توانند به این گردشگران، که قصد خروج از کشور را دارند، به شرط ارائه مدارک لازم ارزی معتبر بفروشند.	تأکید بر گردشگر خروجی	وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مکلف است با همکاری معاونت حقوقی ریاست جمهوری و به منظور سامان‌دهی صنعت گردشگری دستورالعمل سیاست‌گذاری گردشگری خروجی را تدوین و ابلاغ کند.
قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران	بند ماده ۱۱۴ - شناسایی و حمایت از آثار فرهنگی تاریخی حوزه فرهنگی ایران موجود در کشورهای همسایه و منطقه به‌عنوان میراث فرهنگی مشترک. بند ۱۱۴ - به منظور حفظ آثار و فرهنگ سنتی، قومی، ایلی، ملی و ایجاد جاذبه برای توسعه صنعت گردشگری در کشور، دولت مکلف است نسبت به ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ ایلی در شهرستان‌ها ...	میراث مشترک فرهنگی با کشورهای همسایه حفاظت از آثار و فرهنگ ایلی	وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مکلف است برنامه‌ریزی توسعه گردشگری کشور را به‌صورتی انجام دهد که موجب حفظ فرهنگ اقوام ایرانی و تقویت میراث تمدنی مشترک با همسایگان شود.
سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه - امور اقتصادی	بند ۱۹ - تقسیم کار و تعیین نقش ملی در مناطق، استان‌ها، نواحی و سواحل و جزایر کشور با رعایت الزامات آن در چهارچوب سیاست‌های کلی مربوط، به منظور افزایش تولید ثروت ملی و حمایت دولت از سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته و روستایی.	تعیین نقش ملی سواحل و جزایر کشور حمایت از سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته و روستایی	-وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی موظف است، با همکاری وزارت راه و شهرسازی و سازمان حفاظت محیط زیست، آیین‌نامه توسعه گردشگری سواحل و جزایر کشور را با رویکرد حمایت از مناطق کمتر توسعه‌یافته و با اولویت سواحل مکران، تدوین و به تصویب هیئت‌وزیران برساند. - وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مکلف است، تا شش ماه پس از ابلاغ این سند، امور تصدی‌گری و اجرایی خود را به شکل‌های حرفه‌ای و تخصصی گردشگری واگذار کند.
قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران	بند ۱۰۰ - سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری با همکاری سازمان برنامه و بودجه موظف است تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه طرح سامان‌دهی گردشگری جنگل‌های شمال و شمال غرب کشور و زاگرس، سواحل شمالی و جنوبی با اولویت سواحل مکران طبق قوانین مربوطه را تهیه و جهت تصویب به هیئت‌وزیران ارائه نماید. بند ۱۰۰ - سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری می‌تواند بخشی از امور تصدی‌گری و اجرایی خود را به شکل‌های حرفه‌ای و تخصصی گردشگری، که طبق قانون تشکیل شده‌اند، واگذار کند.	گردشگری سواحل مکران، واگذاری امور تصدی‌گری و اجرایی به شکل‌های حرفه‌ای و تخصصی	

عنوان سند بالادستی	محتوای سند بالادستی	مفهوم مورد تأکید سند بالادستی	متن پیشنهادی برای الحاق به سند راهبردی گردشگری
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین/ابلاغی ۱۳۹۰	هـ - سامان‌بخشی فضای مناسب مراکز زیست و فعالیت به‌ویژه در مناطق مرزی با تأکید بر مشارکت مؤثر مردم با: ۳- توسعه هماهنگ جزایر و سواحل جنوب و شمال کشور با بهره‌گیری از ظرفیت... ۴- توسعه هماهنگ مناطق مرزی در شرق و غرب کشور با تقویت اموزیربنایی و بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی جهت توسعه ظرفیت ملی گردشگری، آموزشی، بازرگانی و تعامل فرامرزی.	سامان‌دهی فعالیت مناطق مرزی توسعه جزایر جنوب و شمال توسعه مناطق مرزی شرقی و غربی	
قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶	ماده ۲۳ - ایجاد و اداره هرگونه مهمانسرا، زانرسرا، مجتمع مسکونی، رفاهی، واحدهای درمانی و آموزشی، فضاهای ورزشی، تفریحی و نظایر آن توسط دستگاه‌های اجرایی ممنوع می‌باشد.	ممنوعیت دستگاه‌های اجرایی در ایجاد و اداره اقامتگاه‌ها	وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مکلف است ظرف مدت یک سال به شناسایی، نظارت، ارزیابی و درجه‌بندی تمامی تأسیسات با کاربری گردشگری در اختیار نهادها و دستگاه‌ها و برنامه‌ریزی به‌منظور بهره‌برداری عمومی بپردازد.
قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب ۱۳۸۴	ماده ۲۲ - به‌منظور تسریع در امر توسعه هتل‌ها و اقامتگاه‌ها و سایر تأسیسات گردشگری، با تقاضای سازمان میراث فرهنگی و گردشگری: ۱- سازمان ملی زمین و مسکن موظف است اراضی موردنیاز را به قیمت کارشناسی به‌صورت اجاره به‌شرط تملیک پنج‌ساله در اختیار سرمایه‌گذاران قرار دهد. ۲- سازمان جنگل‌ها و مراتع و آبخیزداری کشور و ادارات کل منابع طبیعی استان‌ها و سازمان امور اراضی وزارت جهاد کشاورزی مکلف‌اند اراضی موردنیاز را به قیمت منطقه‌ای در اختیار سرمایه‌گذاران قرار دهند. ۳- تغییر کاربری اراضی برای استقرار هتل‌ها با پیشنهاد سازمان میراث فرهنگی و گردشگری در کمیسیون ماده (۵) موضوع قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران به‌طور فوق‌العاده موردبررسی و اقدام قرار خواهد گرفت. ۴- عوارض ناشی از تغییر کاربری و فروش تراکم به اقساط پنج تا ده‌ساله از شروع بهره‌برداری توسط سرمایه‌گذاران به شهرداری مربوط پرداخت خواهد شد. ماده ۲۴ - به‌منظور تحقق اهداف بخش گردشگری و میراث فرهنگی، افزایش اشتغال، فراهم شدن زمینه‌های سرمایه‌گذاری در تأسیسات گردشگری با تأکید بر مناطق کمترتوسعه‌یافته و نیز احیای بافت‌های قدیمی شهرها و روستاهای تاریخی فرهنگی کشور، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، براساس قراردادهای منعقدشده با بانک‌ها و مؤسسات اعتباری دولتی و غیردولتی، تسهیلات لازم را به سرمایه‌گذاران بخش غیردولتی پرداخت نماید. ماده ۲۵ - به‌منظور توسعه گردشگری داخلی و حمایت از سفرهای کارکنان دولت (شاغلین، بازنشستگان، موظفین و...) و اعضای درجه‌یک خانواده آنان به کلیه دستگاه‌های مشمول ماده (۱۶۰) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران اجازه داده می‌شود، در صورت مشارکت بخش گردشگری ... هزینه سفرهای ارزان‌قیمت کارکنان خود را در قالب بن سفر از محل اعتبارات رفاهی بودجه مصوب خود پرداخت نمایند...	دسترسی به انشعابات و اراضی سفرهای ارزان‌قیمت کارکنان سرمایه‌گذاری در مناطق کمترتوسعه‌یافته توسعه گردشگری داخلی	وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مکلف است، با همکاری وزارت جهاد کشاورزی و وزارت راه و شهرسازی، رفع موانع سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در موضوع اختصاص اراضی و دسترسی به انشعابات موردنیاز را با تأکید بر مناطق نمونه و مجتمع‌های گردشگری و توسعه زیرساخت‌ها و تأسیسات گردشگری، با هدف آسان‌سازی سفرهای داخلی در دستور کار قرار دهد.
سیاست‌های کلی صنعت ابلاغی ۱۳۹۱	۸- گسترش صنایع دستی به‌ویژه صنایع دارای محتوای فرهنگی و هنری و بهره‌گیری از صنعت گردشگری.	گسترش صنایع دستی با بهره‌گیری از گردشگری	وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی مکلف است بسترهای لازم توسعه فروش و صادرات صنایع دستی را از طریق توسعه صنعت گردشگری فراهم آورد.

لاجوردی، سیدجلیل، رضاییان، علی، فرتوک‌زاده، حمیدرضا و طلائی شکری، شهاب (۱۳۹۸). بررسی پژوهش‌های گردشگری در ایران با رویکرد سیستمی. نشریه علمی پژوهشی راهبرد، ۲۸(۹۱)، ۱۰۹-۱۳۹. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.10.283102.1398.28.2.5.8>

لاجوردی، سیدجلیل، رضاییان، علی، فرتوک‌زاده، حمیدرضا و طلائی شکری، شهاب (۱۳۹۹). تحلیل سیستمی توسعه گردشگری ایران مبتنی بر بازارهای همسایه و ارائه مدل. فصلنامه علمی پژوهشی گردشگری و توسعه، ۹(۴)، ۱-۱۹. Doi:10.22034/jtd.2019.198878.1827

منصوری، سیدامیر و شفیعا، سعید (۱۳۹۸). آشنایی با منظر (گردشگری منظر). تهران: انتشارات مهکامه.

ویسی، هادی (۱۳۹۶). بررسی سیاست‌گذاری صنعت گردشگری در قوانین بالادستی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۷(۲۵)، ۹۳-۱۱۲. https://sspp.iranjournals.ir/article_29728.html

منابع

Abbas, J., Mubeen, R., Iorember, P. T., Raza, S., & Mamirkulova, G. (2021). Exploring the impact of COVID-19 on tourism: transformational potential and implications for a sustainable recovery of the travel and leisure industry. *Current Research in Behavioral Sciences*, 2, 100033.

Banafi, M., & Noruzi, M. (2014). A Problem-Oriented Analysis of Operationalization of Meta Policy in Operational Programs: Policy Considerations. *JPBUD*, 18(4), 161-195. <http://jpbud.ir/article-1-1121-fa.html> [In Persian]

Boroujerdi, A. (2015). The share of cultural-social policies in general policies of government as well as official documents and rules of Iran. *Scientific Research Journal of Cultural Research Society*, 6(17), 1-21. https://socialstudy.ihcs.ac.ir/article_1962.html [In Persian]

منابع فارسی که معادل لاتین آن‌ها در فهرست منابع آمده است

ایمانی خوشخو، محمدحسین، نادعلی‌پور، زهرا و پورجم علویجه، افسانه (۱۳۹۴). مطالعات گردشگری، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.

بروجردی، اشرف (۱۳۹۴). سهم سیاست‌های فرهنگی - اجتماعی در سیاست‌های کلی نظام، اسناد بالادستی و قوانین برنامه در ج.ا.ا. نشریه علمی پژوهشی جامعه پژوهشی فرهنگی، ۶(۱۷)، ۱-۲۱. https://socialstudy.ihcs.ac.ir/html_1962_article

بنافی، مسعود و نوروزی، محمد (۱۳۹۲). تحلیلی آسیب‌شناسانه از ترجمان اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران در برنامه‌های عملیاتی: ملاحظاتی سیاستی. نشریه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی و بودجه، ۱۸(۴)، ۱۶۱-۱۹۵. <http://jpbud.ir/article-1-1121-fa.html>

دانایی‌فرد، حسن، الوانی، سید مهدی و آذر، عادل (۱۳۹۸). روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکرد جامع. تهران: انتشارات اشراقی.

شفیعا، سعید و صباغ‌پور آذریان، مهدیه (۱۳۹۵). تبیین مفهوم معنویت در گردشگری با استفاده از تحلیل محتوا. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۱(۳۵)، ۱۰۷-۱۲۷. <https://doi.org/10.22054/tms.2017.7082>

شفیعا، سعید و طلائی شکری، شهاب (۱۴۰۰). بررسی سند راهبردی توسعه گردشگری: گزارش نظارتی بر اجرای بند «الف» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم توسعه، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

شیرمحمدی، یزدان (۱۳۹۸). مطالعات تطبیقی سیاست‌های گردشگری. تهران: انتشارات دانشگاه پیام‌نور.

طلائی شکری، شهاب، ستاری‌فرد، صادق و رحمانی، زهرا (۱۳۹۸). الزامات تحقق گام دوم انقلاب. گردشگری (با محوریت گردشگری خانوادگی)، شماره مسلسل ۱۶۶۲۷، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران.

- Shafia, S., & Sabaghpour Azarian, M. (2019). An Investigation on the Concept of Spirituality in Tourism: Content Analysis Abstract. *Tourism Management Studies Quarterly*, 11(35), 107-127. <https://doi.org/10.22054/tms.2017.7082> [In Persian]
- Shafia, S., & Talaee Shokri, S. (2020). Review of the tourism development strategic document: monitoring report on the implementation of clause «a» of article (100) of the law of the sixth development plan. [In Persian]
- Shirmohammadi, Y. (2019). *Comparative Studies of Tourism Policies*. Tehran: Payame Noor University. [In Persian]
- Talaee Shokri, S., Sattarifar, S., & Rahmani, Z. (2019). The requirements for the realization of the second step of the revolution. Tourism (focusing on family tourism), Num 16627, Islamic Council Research Center. [In Persian]
- Thommandru, A., Espinoza-Maguiña, M., Ramirez-Asis, E., Ray, S., Naved, M., & Guzman-Avalos, M. (2021). Role of tourism and hospitality business in economic development. *Materials Today: Proceedings*, 80, 2901-2904.
- Vesey, H. (2016). Investigating the policy of the tourism industry in the upstream laws of the Islamic Republic of Iran. *Strategic Studies of Public Policy*, 7(25), 93-112. https://sspp.iranjournals.ir/article_29728.html [In Persian]
- Danaei Fard, H., Alwani, S. M., & Azar, A. (2018). *Qualitative Research Methodology In Management: Comprehensive Approach*. Tehran: eshragh publication. [In Persian]
- Imani Khoshkoo, M. H., Nadealipour, Z., & Pourjam Alavije, A. (2015). *Tourism Studies*. Tehran: Academic Jihad Publishing Organization. [In Persian]
- Lajevardi, S. J., Rezaeian, A., Fartokzadeh, H., & Talaie Shokri, S. (2018). A Study of Tourism Research in Iran by Applying a Systemic Approach. *The Scientific Journal of Stategy*, 28(91), 109-139. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.10283102.1398.28.2.5.8> [In Persian]
- Lajevardi, S. J., Rezaeian, A., Fartokzadeh, H., & Talaie Shokri, S. (2019). Systematic Analysis of Iranian Tourism Development Based on Neighbor Markets and Model Presentation. *Tourism and Development Scientific Research Quarterly*, 9(4), 1-19. Doi:10.22034/jtd.2019.198878.1827 [In Persian]
- Mansouri, S. A., & Shafia, S. (2018). *Getting to Know the Landscape (Landscape Tourism)*. Tehran: Mahkameh Publication. [In Persian]
- Miyakawa, E., & Oguchia, T. (2022). Family tourism improves parents' well-being and children's generic skills. *Tourism Management*, 88, 104403. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104403>

